

FATABUREN 1967



fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1967



FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1967

Redaktion: Gösta Berg · Sam Owen Jansson · Skans Torsten Nilsson

Redigerad av Ernst-Folke Lindberg

Layout: Torsten Stääf

Tryck: Ivar Hægströms Tryckeri AB 1967

Pärmens färgbild: Hagaberg på Svartsjölandets sydligaste udde. Detalj från målning av Emil Wallenstråle 1887. På den högra villans balkong står v. häradshövd. Eugène Westin, som bodde här på sommarnöje. Stället äges nu av hans barnbarn. Tavlan tillhör fil. dr Hans Hansson och hans maka Ingrid, född Westin.

Från ett herrgårdshem på 1870-talet Gyllenkrokarnas Oby

En halvmil nordost om Vislanda i Varend vid sjön Salen, icke så långt från skånegränsen, ligger gården Oby, känd sedan tidig medeltid. Den synes ha fått säterirättigheter omkring 1675, vilket som bekant bl. a. innebar ståndsmässig bebyggelse på gården. Den karolinska huvudbyggnaden, vars utseende liksom övriga byggnader på herrgården är känt genom ett antal avbildningar, finns ej längre, ty den brann ned till grunden en stormig marsvinternatt 1888 och har sedan icke återuppstått. Gården gick därefter en förfallets tid till mötes. De båda då kvarstående ursprungliga flyglarna — timrade, rödfärgade och med kvadratisk grundplan — ombyggdes och vandaliserades. Sedan fröken Florence Stephens på Huseby 1934 blivit ägare till gården, fick den tack vare hennes ekonomiska resurser och livliga intresse för gammal herrgårdskultur en senkommen rehabilitering.

Namnet Oby erinrar den sakkunige om en episod i 1700-talets urfabrikation; år 1741 fick nämligen gårdens dåvarande ägare, majoren vid Kronobergs regemente friherre Carl Gustaf Cronhiort, tillstånd av kommerskollegium att på godset inrätta bl. a. en urfabrik. Att denna kom till stånd och producerade visar ett i Nordiska museet befintligt biblioteks-ur i foder av engelsk typ med dekora-

tiv kinesiserande målning. Urtavlan har en rikt utformad rokokoinfattning med cronhiortska vapnet som krön och följande signatur: »Af Oby Manufaktur i Cronobergs Lähn».¹ Obys historia, framför allt ägareföljden, har utretts och bekantgjorts av filosofie doktor P. G. Vejde² och med en vidare kulturhistorisk syftning av professor Bengt Hildebrand³, den senare genom nära släktskap med gårdens ägare under större delen av 1800-talet varmt fästad vid densamma. Tyvärr kom Bengt Hildebrand inte att fullfölja publiceringen av Obys historia under 1800-talet, därför att hans livslåga släcktes 1964. Något eller kanske några år dessförinnan hade han och författaren till denna uppsats planerat att tillsammans bekantgöra några kulturhistoriskt sett ganska intressanta interiörbilder från 1870-talets Oby, vilka var helt okända för såväl forskare som allmänhet och som genom arv från släkten Gyllenkrok kommit i Bengt Hildebrands ägo. Det är förden-skull som en gärd av tacksamhet mot den lärde äldre vännen författaren här presenterar dessa bilder med åtföljande kommentarer efter medgivande av den efterlevande makan, filosofie doktorn Ingegerd Hildebrand, som härför varmt tackas.

Den 18 mars 1821 köpte förre majoren vid Mörnerska husarerna fri-

herre Thure Gabriel Gyllenkrok Oby av sin styvbror, generalbefälhavaren i Skåne friherre Bror Cederström d. y. Han överflyttade emellertid dit med sin familj först två år senare. Baron Thure Gabriel avled på Oby 1865, som han halvannat år tidigare avyttrat till sin son Stellan Valfrid Gyllenkrok, liksom fadern en framsynt jordbrukare. År 1882 såldes Oby, och därmed är den sextioåriga gyllenkrokska eran avslutad. Den har kallats gårdens storhetstid. Livsföringen säges ha varit den på de gamla svenska herrgårdarna traditionella med en översvallande gästfrihet gentemot alla och envar. Baronen Thure Gabriels officersvänner, avdankade krigare från Karl Johans ärorika fälttåg med tapperhetsmedaljer på syrtuten, var ofta gäster på Oby, och flera av dem dröjde sig kvar i årtal. Baron Stellan Valfrid hade starka kulturella intressen och var för övrigt barndoms- och umgängesvän med författaren till Wärend och wirdarne, folklivsforskaren Gunnar Olof Hyllén-Cavallius på Sunnanvik.

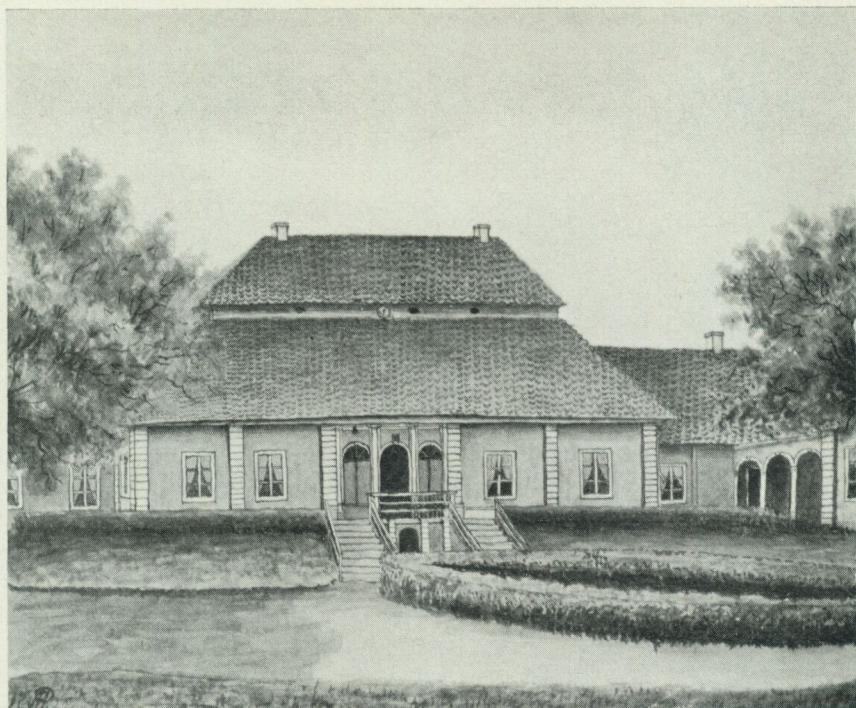
Oby på Gyllenkrokarnas tid gav utifrån sett intryck av karolinsk herrgård från 1700-talets första årtionden främst genom huvudbyggnadens höga säteritak och de båda symmetriskt placerade flyglarna med kvadratisk plan. Men sannolikt i slutet av 1700-talet hade den ursprungliga karaktären till en del förändrats på grund av till- och ombyggnader, som visserligen ytterligare poängterade gårdsrummets karolinska slutenhet men som skänkte eller i varje fall avsåg att skänka fasaderna en gustaviansk-klassicistisk prägel. Till huvudbyggnaden hade nämligen direkt fogats två flyglar eller pocher, byggda i vinkel, vilkas mot träd-

gården vända sida låg i liv med den gamla byggnaden, men vilkas bredd blott svarade mot dennas halva; två fönster på huvudbyggnadens gavlar blev således fria. Härigenom bildades två kongruenta gårdsrum, vart och ett med en portik i vinkellängan och en trappa ned till ett lägre plan, på vilket gårdsanläggningens gamla hörnflyglar låg. Knutkedjorna hade inpanelats och genom målning getts sken av rusticerade stenpilastrar, samtidigt som fasadfärgen förändrats från rött till gult.

I detta hus bodde de båda generationerna Gyllenkrok från 1823 till 1882. Baron Thure Gabriels hustru hette Elisabet Charlotta och var född Horn af Rantzien. Hon dog 1876, elva år efter maken. De hade fyra söner och lika många döttrar. En femte son hade dött i späad ålder. Baron Stellan Valfrids maka hette som ogift Michelli Hegedahl — av dansk härkomst — och de hade fyra söner och två döttrar, av vilka en son avled kort tid efter födelsen. Den ena av döttrarna var Bengt Hildebrands mor.

I denna miljö figurerade från slutet av 1850-talet och en tid framåt en yngling, som av någon outgrundlig anledning benämndes Magni, i det familjära umgänget kallad med diminutivnamnet Magnino, vilket sedermera av honom upptogs som tillnamn. En halvkväden visa förtäljer, att han var ett utskott på den förädlade Gyllenkrokska stammen och ett utslag av jus patroni. Kyrkobokföringsmässigt var han son till torparen Peter Jönsson på Sparreholm under Oby. Själv skrev han sig Magni Petersson Magnino. Han stod baron Thure Gabriel nära i egenskap av betjäntgosse hos honom.

Lagerquist:
Ett herrgårdshem
på 1870-talet



1—2. Den karolinska gården Oby
i Kronobergs län,
under åren 1821—
1882 tillhörig släk-
ten Gyllenkrok.
Nedan gården från
ängarna med konst-
nären själv i verk-
samhet. Akvareller
av Magni Petersson
Magnino, sanno-
likt från omkring
1870.



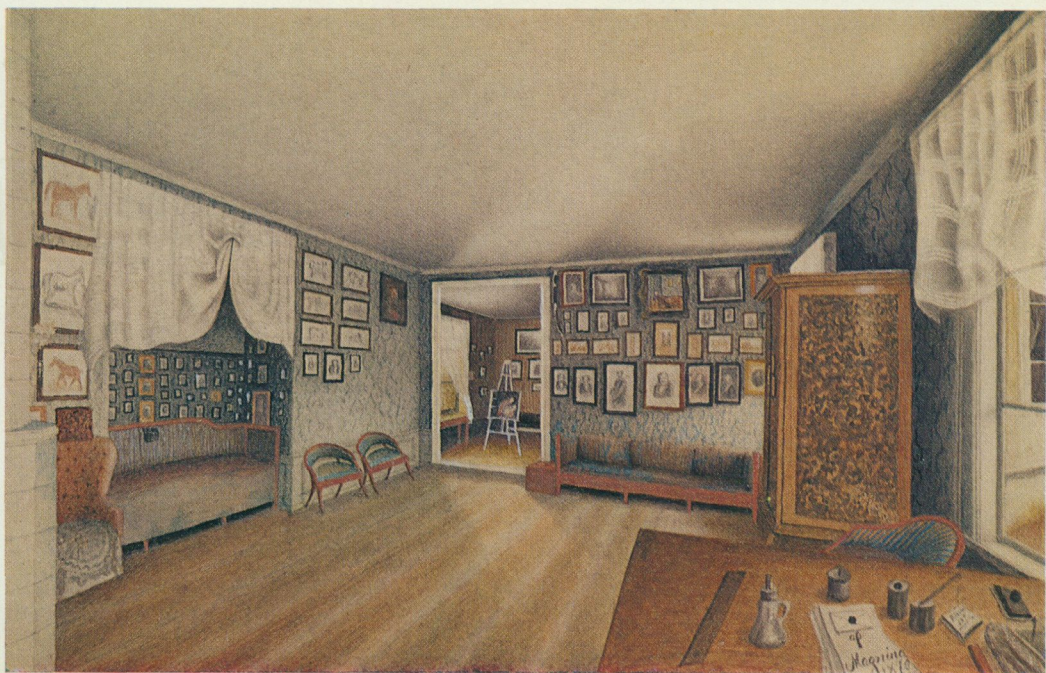
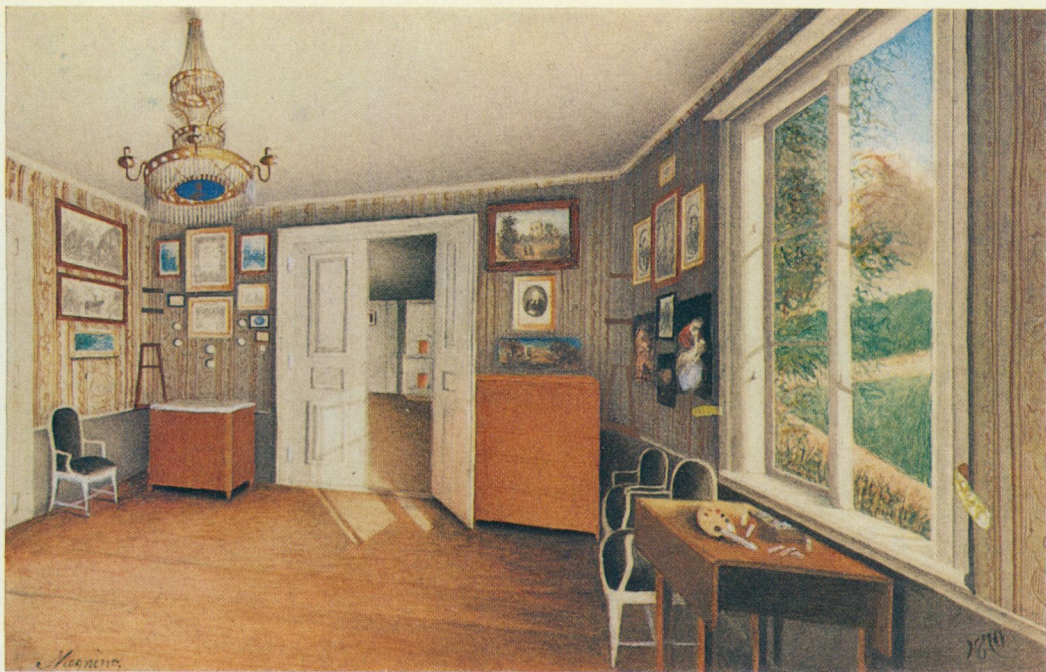
Han rörde tidigt konstnärliga anlag, som hans husbonde var ivrig att söka utveckla. Inom den Gyllenkrokska släkten och den med denna nära besläktade Mörnerska förekom åtskilliga talangfulla tecknare och målare, bland vilka i synnerhet Hjalmar Mörner gjorde sig ett känt namn. Magnino gavs möjlighet att utbilda sig till artist hos kammarherre Uno Angerstein på Gåfvetorp i Kronobergs län, vilken amatörmässigt sysslade med att måla altartavlor för småländska kyrkor. På Oby fanns en icke obetydlig konstsamling av äldre mästare, som ställde förebilder till Magninos förfogande för kopiering. Hans intresse hade också väckts för fotografien, och när han 1926 över åttioårig dog i Ljungby, hade han en lång tid tjänat sitt levebröd där och dessförinnan i Vislanda som kabinetsfotograf.

Magnino kopierade inte bara gamla målningar, han återgav också den verklighet han dagligen såg omkring sig på Oby både ute och inne. Denna hans iver har efterlämnat ett icke så obetydligt antal akvareller i en litet naiv, pedantisk stil. En exteriörbild exempelvis visar honom själv tecknande i ett i sanning arkadiskt landskap med en fårscock vid sidan och den gamla herrgården i fonden, bild 2. Han har också gått närmare och detaljmässigt beskrivit huvudbyggnadens och dess anslutna flyglars arkitektur, bild 1.

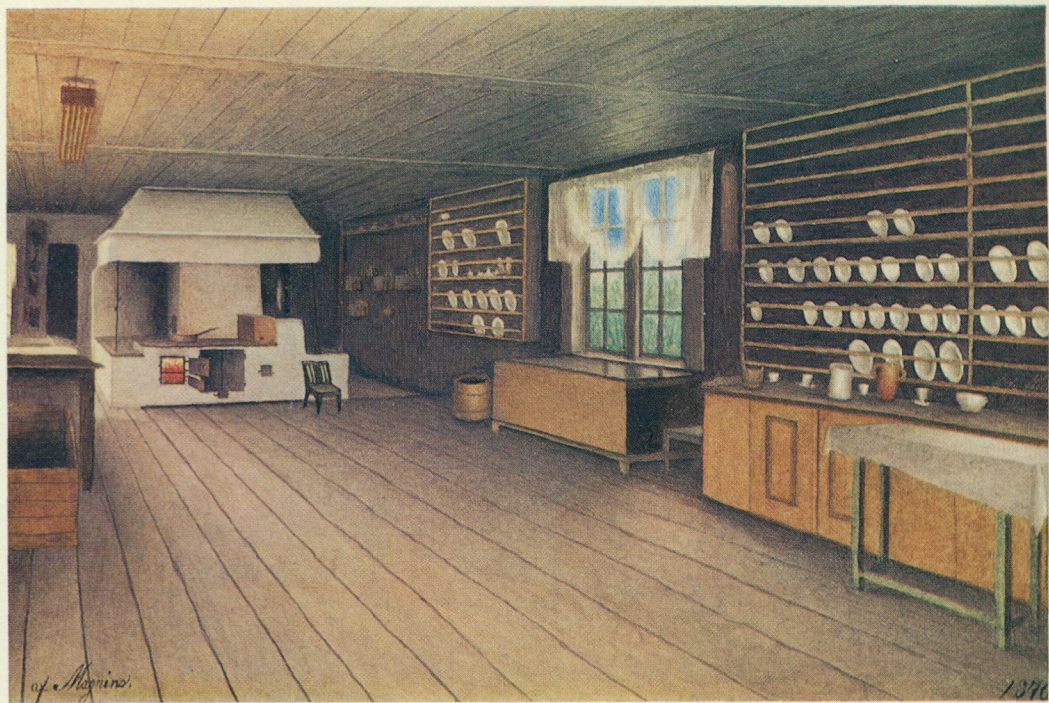
Vad som emellertid gör Magnino intressant är hans iakttagelser från hemmets mera slutna värld, bilder från baronerna Thure Gabriel och Stellan Valfrid Gyllenkroks bostadsmiljö. Före fotografins genombrott är dylika konstnärliga återgivningar värdefulla,

därför att de är så ytterligt sällsynta. I tre här återgivna akvareller har Magnino 1870 skildrat framlidne baron Thure Gabriels förmak, sängkammare och kök på Oby. I sin perfektion beträffande perspektivet står de fotografien nära, och man frågar sig om icke konstnären begagnat den rutade visirskivan på kameran som hjälpmedel vid deras framställning. Då han målade dessa rumsinteriörer, var han förvisso en entusiastisk fotograf. Kamerans föregångare är som bekant renässansens camera obscura, varmed man kunde få en, låt vara upp- och nedåtvänd, bild av rummet med dess synmässigt korrekta proportioner. Belägg på att camera obscura begagnats i vårt land som hjälp att teckna rummet och dess accessoarer — tingen och människorna — finnes exempelvis från 1700-talet; arkitekten F. W. Hoppe, som bl. a. byggt Tistad i Södermanland, har i slutet av 1760-talet gjort en laverad teckning, återgivande en interiör på Tistad, vilken enligt konstnärens egen uppgift utförts med camera obscura som tekniskt hjälpmedel.⁴ Med kännedom om Magninos kunskaper i fotograferingskonsten kan man naturligtvis också tänka sig, att han haft fotografier av rummen på Oby som förlagor till sina målningar. Hur som helst, så ger dessa interiörbilder genom exaktheten i utförandet intryck av fotografiska färgbilder.

De båda bostadsrummen, bild 3—4, som låg i fil med varandra, var som sagt baron Thure Gabriels förmak och sängkammare. Möblerna kan nämligen identifieras i bouppteckningen efter honom, som är upprättad rumsvis, och detta förhållande ger också vid handen att rummen stod pietetsfullt



3—4. Friherre Thure Gabriel Gyllenkroks förmak och sängkammare på Oby. Av Magnino 1870.



5. Köket på Oby. Av Magnino 1870.

orörda ännu fem år efter hans död, eftersom bilderna är daterade 1870. Rummen kom senare att disponeras av baron Stellan Valfrids barn Bror Thure och Joaquine Gyllenkrok.

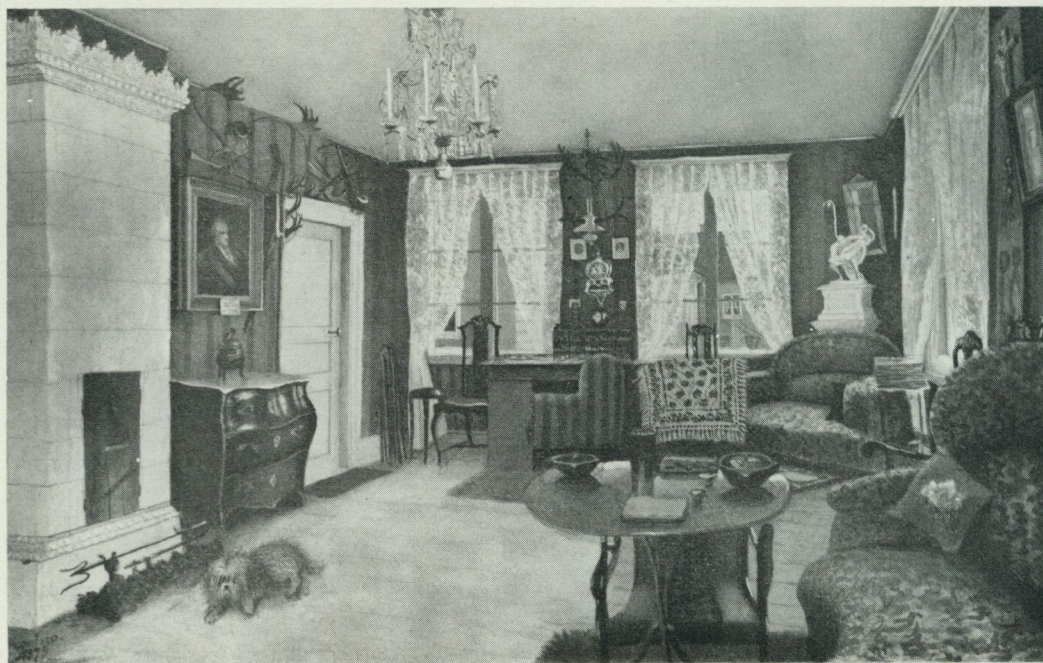
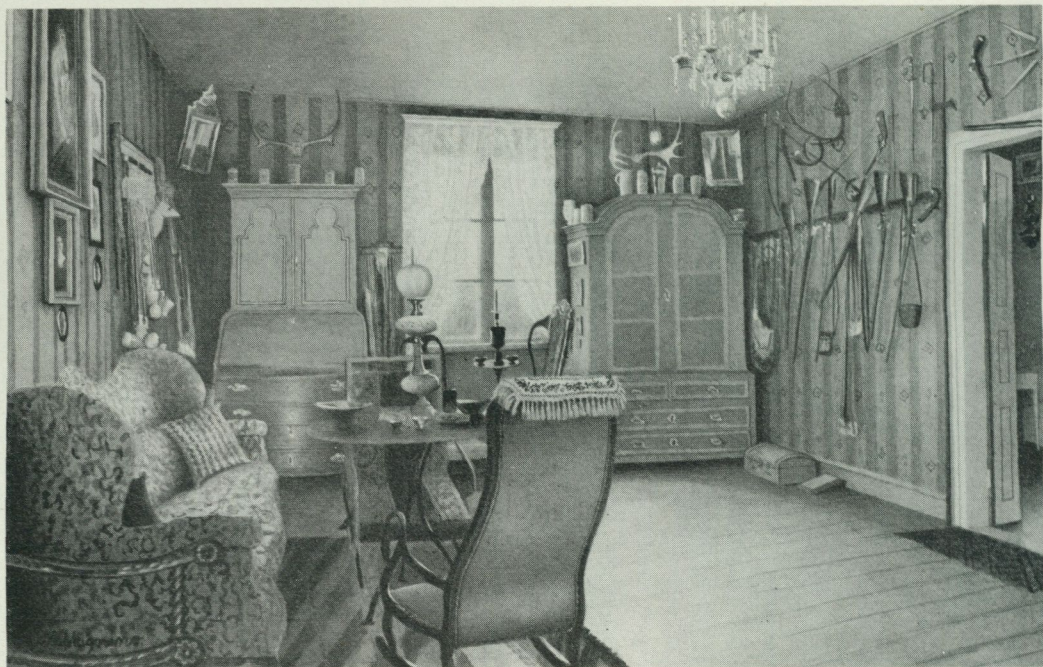
Förmaket har, då Magnino satt där vid staffliet, tydligen underkastats vårens rengöring, ty de tunna vita bomullsgardinerna i sina broderade omtag har ännu inte kommit på plats, och ej heller har de fem tobakspiporna hunnit ställas upp på hörnhyllorna efter silverbeslagens putsning i köket. Läggs vidare märke till att tavlan i nedre raden närmast fönstret eller dess kopia befinner sig på staffliet i detta rum, då konstnären betraktar det från sängkammaren. Bouppteckningen upplyser om att möbelen till vänster om dörren till sängkammaren är ett skåp med marmorskiva och ej en byrå, som man skulle kunna tro vid en hastig blick.

Sängkammarens alrotsfanerade skåp är från Fredrik I:s tid och står på en bordsliknande ställning med svängda ben och är i sin helhet av en typ, som förekom i England i början av 1700-talet. I övrigt anmärkningsvärt är att alla de små tavlorna i sängalkoven är porträtt av baron Thure Gabriels regementskamrater — de befinner sig numera i Malmö museum. I detta rum fanns enligt bouppteckningen icke mindre än åttio »porträtter och tafolor».

Köksinteriören, bild 5, är som dokument synnerligen märklig, ty den berikar vår eljest ringa kunskap om denna viktiga del av hemmet. Det är förvånansvärt, hur man så sent som 1870 fann sig till rätta med tämligen primitiva förhållanden i ett herrskaphem på landet. Järnspisen exempelvis

har som synes ännu inte accepterats här, utan man har nöjt sig med att tillaga maten på det ålderdomliga sättet över s. k. gruvor i en järnhäll. Varmvattencisternen av koppar står på hällen och får sin värme dels från denna, dels från en särskild gruva, vars mindre draglucka är stängd på bilden. I taket är en anordning med spjälor för torkning av något slag. Bouppteckningen anger endast möblerna — tre bord, ett skåp, tre stolar och två bänkar. Porslinet i tallrikshyllorna är det som dagligen nyttjades av tjäarna.

När man betraktar sängkammare- och förmaksinteriörerna och vet att de existerade 1870, förundras man över att 1700-talsprägel på det hela taget alltså består, låt vara att en eller annan möbel, såsom empirefåtöljerna och den längst till vänster på sängkamarbilden till en del synliga stoppade soffan, är yngre. Den luftiga atmosfären och de fria golvytorna hör samman med det gustavianska hemmet. Nio år senare har emellertid fotogenlampornas tid med modern möbelstil och ett nytt möbleringssätt börjat avsätta spår i hemmet på Oby. År 1879 målade Magnino baron Stellan Valfrids arbetsrum från två håll, bild 6—7, i grått och vitt, ett maner som än tydligare visar sambandet med fotografien. Här förekommer visserligen fortfarande antikt arvegods, av vilket för övrigt åtskilligt bevarats till våra dagar i den hildebrandska familjen, men man har genom stoppade möbler, soffgrupper, mattor och en anhopning av småting velat åstadkomma en intimare, mera ombonad miljö. Möjligheterna att röra sig mera fritt i rummet har blivit begränsade häri-



Lagerquist:
Ett herrgårdshem
på 1870-talet



6—7. Friherre
Stellan Valfrid
Gyllenkroks arbets-
rum på Oby från två
håll. Akvarell i
grått. Av Magnino
1879.

8. Konstnären och
fotografen Magni
Petersson (1845—
1926) vid staffliet.
Fotografi från 1860-
talet, då Magnino
var betjäntgosse hos
friherre Thure
Gabriel Gyllen-
krok på Oby.

genom. Dessa moderniserade interiörer från 1879 har onekligen också sin charm, som skulle ha varit mera påfallande om blott Magnino även här velat använda sin färgpensel.

¹ E. Sidenbladh, *Urmakare i Sverige under äldre tid. 2:a uppl.* Sthlm 1947.

² P. G. Vejde, *Några gamla gårdar i Blädinge*, i *Norra Allbo hembygdsförenings årsbok 1929*.

³ B. Hildebrand, *Den gamla Oby-släkt-*

kretsen och dess minnen, i *Norra Allbo hembygdsförenings årsbok (Värendabygder) 1941*.

⁴ M. Lagerquist, *Hem och människor*, i *Fataburen* 1943. — Professor Gösta Berg har haft vänligheten omtala för författaren, att Artur Hazelius i sin ungdom under en resa i Jämtland medförde en »kamera», icke en fotografisk sådan utan ett hjälpmedel vid teckning, ävenså påpekat att om användningen av camera obscura är skrivet i *Konstrevy* 1955, h. 4, s. 177 ff.

SUMMARY

From a Manorial Residence in the 1870s. The Gyllenkrok Family's Oby

On Lake Salen, in Småland, lies Oby Manor, which during the period 1821—1882 was owned by members of the noble family Gyllenkrok. At that period the main building gave the impression of being a Carolinian manor dating from the first decade of the 18th century, but its original character had been partly altered by reconstruction and additions at the end of the 18th century. In this home there resided from the close of the 1850s a young man by the name of Magni Petersson Magnino, probably a son of the owner of the house on a collateral line. He went through a painting school and took pleasure in reproducing in paintings the realities of life he saw daily around him. Among other things, he painted some interiors

in his home. Since artistic productions of this kind are quite rare prior to the emergence of the art of photography, they are not without interest. The three aquarelles reproduced in colour are dated 1870 and represent with almost photographic exactness the kitchen and the former owner's drawing-room and bedroom, which had obviously remained untouched since his death five years earlier. It is surprising to note that these rooms had still retained up to that period their 18th-century character. The two latter interiors in grey and white are from 1879 and illustrate the then owner's study from two directions. This room is furnished in a more modern style, although it still contains inherited antique furniture.